

Επιστημονικό Άρθρο

Μύθοι, Πλάνες και Πραγματικότητες για το Λαϊκισμό: Προς Μια Νέα Τυπολογία

Χοζέ Φιλίπε Πίντο

Καθηγητής

Πανεπιστήμιο Λουσοφόνια, Πορτογαλία

Από τα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα, όταν ο Χέρτσεν δημιούργησε τη λέξη στην τσαρική Ρωσία, ο λαϊκισμός παραμένει ως ένα είδος «παπουτσιού της Σταχτοπούτας» ή Τευμησσίας αλεπούς που δεν προορίζεται ποτέ να πιαστεί. Στην πραγματικότητα, σχεδόν όλοι οι μελετητές αρνούνται και επικρίνουν τους υπάρχοντες ορισμούς ως στρατηγική για την παρουσίαση της δικής τους σημασίας της έννοιας. Μέχρι στιγμής, η εννοιολογική ασάφεια οδηγεί σε μύθους και πλάνες σχετικά με τον λαϊκισμό. Το παρόν άρθρο στοχεύει στην επανεξέταση ορισμένων από τους μύθους που έχουν ήδη καταρριφθεί, συγκεκριμένα από τον Τάκη Παππά. Επιπλέον, παρουσιάζει νέους μύθους και πλάνες σε μια εποχή που, σε έναν αυξανόμενο αριθμό χωρών, ο λαϊκισμός δεν είναι πλέον συνυφασμένος με την εικόνα του «Canovan» ως η σκιά της δημοκρατίας. Τέλος, το άρθρο αποδεικνύει ότι το φαινόμενο πρέπει να αντιμετωπιστεί με νέα οπτική, διότι η διαχωριστική γραμμή μεταξύ της αριστερής και της δεξιάς πλευράς του πολιτικού φάσματος δεν αρκεί για να απεικονίσει την έννοια του λαϊκισμού και έτσι απαιτείται μια νέα τυπολογία λαϊκισμού. Αυτή η τυπολογία, που βασίζεται σε διάφορες έννοιες του λαού και της ελίτ, περιλαμβάνει επτά τρόπους λαϊκισμού: αντισυστημικό ή κατά του κατεστημένου, από κάτω προς τα πάνω, από πάνω προς τα κάτω ή πλουτολαϊκισμό, κοινωνικοοικονομικό, πολιτισμικό ή ταυτότητας, ψηφιακό ή 2.0., και διακρατικό.

Λέξεις κλειδιά: λαϊκισμός, μύθοι, πλάνες, τυπολογία

Εισαγωγή

Η έννοια της λέξης λαϊκισμός απέχει πολύ από το να είναι συναινετική, καθώς ο λαϊκισμός είναι ένας ακαθόριστος όρος ή «ένας όρος που περιλαμβάνει πολύ διαφορετικές πολιτικές οντότητες» (Scott, 2017, σ. 20). Ο Tushnet (2019, σ. 382) υποδεικνύει δύο ευρέως διαδεδομένες προσεγγίσεις για τον προσδιορισμό του σύγχρονου λαϊκισμού: «η θεσμοθετική προσέγγιση -κοινή στις δημοσιογραφικές αναφορές- αποδίδει την ετικέτα σε καθεστώτα με χαρισματικούς ηγέτες που ισχυρίζονται ότι μιλούν για τον «λαό» και προσφέρουν μια ρητορική αντιπολίτευση σε «ελίτ» του ενός ή του άλλου είδους» και η «οριστική προσέγγιση -που υιοθετείται από ακαδημαϊκούς- προσφέρει γενικά κριτήρια με τα οποία μπορούν να εντοπιστούν τα λαϊκιστικά καθεστώτα», αλλά και οι δύο «αντιμετωπίζουν τον

λαϊκισμό ως τρόπο πολιτικής δραστηριότητας, χωρίς συγκεκριμένα ουσιαστικό περιεχόμενο» που πρέπει να «παρέχεται από κάτι άλλο», δηλαδή από τις ιδεολογίες.

Έτσι, «υπάρχουν σχεδόν τόσες φόρμουλες για τον ορισμό της έννοιας του λαϊκισμού όσα βιβλία και άρθρα για το θέμα» (Postel, 2019, σ. 2), και μπορεί να θεωρηθεί ως «ιδεολογία (Laclau, 1977, Mudde, 2004), στυλ πολιτικής (Knight, 1998), συγκεκριμένος λόγος (Hawkins, 2009) ή πολιτική στρατηγική (Weyland, 2001)» (Pappas, 2013, σσ. 2-3), καθώς και ένας τρόπος άρθρωσης του λόγου με στόχο τον αγώνα για ηγεμονία, κυρίως στην πολιτική διάσταση (Pinto, 2017a). Αυτή η έλλειψη κοινού ορισμού οδήγησε τον Berlin (1967, σ. 6) να μιλήσει για «ένα σύμπλεγμα Σταχτοπούτας», καθώς «υπάρχει ένα παπούτσι -η λέξη «λαϊκισμός»- για το οποίο κάπου πρέπει να υπάρχει ένα πόδι. Υπάρχουν όλα τα είδη ποδιών που σχεδόν χωράνε, αλλά δεν πρέπει να παγιδευτούμε από αυτά τα σχεδόν ταιριαστά πόδια». Έτσι, υπάρχουν σχεδόν τόσοι ορισμοί όσοι και οι μελετητές των οποίων η έρευνα επικεντρώνεται στο θέμα. Αυτή η πραγματικότητα εξηγεί ότι κάθε μελετητής, πριν παρουσιάσει τον δικό του ορισμό, προτιμά να εντοπίσει και να καταρρίψει ορισμένους μύθους σχετικά με την έννοια.

Υπό το πρίσμα των προαναφερθέντων, κάθε τυπολογία του λαϊκισμού αντιμετωπίζει την ίδια δυσκολία. Αυτός είναι ο λόγος που εξηγεί ότι ο Taggart (2003, σ. 4) θεωρεί τη θεμελιώδη πρόταση του Canovan ως από «τις πιο φιλόδοξες προσπάθειες αντιμετώπισης του λαϊκισμού», καθώς αποσύρθηκε «από το να δει τον λαϊκισμό ως ενιαίο» και μάλλον πρόσφερε «μια βασική διαφοροποίηση μεταξύ αγροτικού λαϊκισμού και πολιτικού λαϊκισμού», ενώ ο Laclau (2005, σ. 5), παρά το γεγονός ότι αναγνωρίζει επίσης ότι «ο Canovan έχει πλήρη επίγνωση των πραγματικών διαστάσεων της διαφορετικότητας, οι οποίες αποκαλύπτονται, καταρχάς, στην πληθώρα των ορισμών του λαϊκισμού που μπορούν να βρεθούν στη βιβλιογραφία», αρνήθηκε αυτή την τυπολογία, θεωρώντας ότι «δεν έχει κανένα συνεκτικό κριτήριο γύρω από το οποίο καθορίζονται οι διακρίσεις του», ρωτώντας, για παράδειγμα, «με ποια έννοια οι αγροτικοί λαϊκισμοί δεν είναι πολιτικοί;» (σ. 6). Πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι «ο Laclau ήταν πολύ επικριτικός όχι μόνο με τον Canovan αλλά και με τον Donald MacRae (1969) και τον Peter Wiles (1969) για παράδειγμα» (Pinto, 2017b, σ. 75), αποδεικνύοντας ότι είναι πιο εύκολο να ασκηθεί κριτική, παρά να παρουσιαστεί μια νέα τυπολογία, παρά το γεγονός ότι ορισμένοι μελετητές, συγκεκριμένα ο Τάκης Παππάς, έχουν αποδεχτεί τη διπλή αίσθηση της πρόκλησης. Έτσι, ο Pappas (2013, σ. 29), αφού καταρρίπτει τρεις μύθους για τον λαϊκισμό, τον διακρίνει «μεταξύ τριών διαφορετικών τύπων ευρωπαϊκού λαϊκισμού: πρωτίστως πολιτικό, εθνικιστικό και περιφερειακό» εξηγώντας ότι η διαφορά είναι ότι «στον πρωτίστως πολιτικό λαϊκισμό η αντίθεση βρίσκεται μεταξύ του «αγνού» λαού και της τρέχουσας «διεφθαρμένης» πολιτικής τάξης (του πολιτικού κατεστημένου)». Αυτή είναι η συνήθης ιδέα για τον λαϊκισμό και πολλοί λαϊκιστές-ηγέτες τη χρησιμοποιούν στις περισσότερες συζητήσεις τους.

Όσον αφορά το δεύτερο είδος, τον εθνικιστικό λαϊκισμό, «μια εθνική κοινότητα με φημισμένα κοινά πολιτισμικά χαρακτηριστικά (ένα έθνος ή πολιτισμός) έρχεται σε αντίθεση με τις απειλητικές ξένες δυνάμεις (μετανάστες, Ευρωπαϊκή Ένωση)». Αυτός ο τρόπος εστιάζει στα πολιτιστικά στοιχεία και στον

φόβο απώλειας της εθνικής ταυτότητας λόγω ξένων παρεμβάσεων. Αυτός είναι ο λόγος που εξηγεί ότι ορισμένες τυπολογίες αναφέρονται στον αποκλειστικό λαϊκισμό.

Τέλος, ο περιφερειακός λαϊκισμός «απηχέει την αρχαία διάσπαση της Ευρώπης στο κέντρο-περιφέρεια καθώς θέτει τις αποσχιστικές περιοχές (π.χ. Καταλονία, Παντάνια, Σκωτία) ενάντια στα αντίστοιχα εθνικά τους κέντρα». Σύμφωνα με αυτόν, το λαϊκιστικό κόμμα θεωρεί ότι υπάρχει ένα έθνος υποταγμένο από μια ξένη δύναμη, ακόμη και όταν το κόμμα είναι υποχρεωμένο να εφεύρει το έθνος, όπως συνέβη με την Παντάνια, της οποίας η ιστορία δημιουργήθηκε από την Λέγκα του Βορρά, και αγωνίζεται για την ανεξαρτησία της.

Όπως ειπώθηκε ήδη, οι αναφερόμενες τυπολογίες κάθε άλλο παρά συναινετικές είναι. Για παράδειγμα, οι Kyle & Gultchin (2018, σ. 13) παραδέχτηκαν επίσης μια τυπολογία τριών κλάδων, αλλά με διαφορετικούς τύπους λαϊκισμού: πολιτισμικό, κοινωνικο-οικονομικό και κατά του κατεστημένου, «που διακρίνεται από το πώς οι πολιτικές ελίτ χρησιμοποιούν τον λαϊκιστικό λόγο για να σπείρουν διχόνοιες», παρά την αναγνώριση ότι «ορισμένοι λαϊκιστές συνδυάζουν στοιχεία και των τριών μορφών λαϊκισμού, συνδυάζοντας τις πολιτισμικές κρίσεις με τις οικονομικές και χρησιμοποιώντας και τις δύο για να δικαιολογήσουν την κάθαρση του κατεστημένου».

Ο κατάλογος των τυπολογιών είναι ατελείωτος, αλλά είναι αξιοσημείωτο να παρουσιάσουμε την τυπολογία που προτείνουν ο Malreddy και συνεργάτες (2020, σ. 5) επειδή αυτή η μακρά λίστα προσδιορίζει δέκα τύπους λαϊκισμού και παρουσιάζει παραδείγματα για κάθε τύπο. Η τυπολογία είναι η εξής: δεξιός λαϊκισμός - Ντόναλντ Τραμπ, Μπόρις Τζόνσον, Ναρέντρα Μόντι, αριστερός λαϊκισμός - Αλέξης Τσίπρας, Ούγκο Τσάβες, Ραφαέλ Κορέα, Κομμουνιστικό Κόμμα του Περού-Φωτεινό Μονοπάτι, FARC (Κολομβία), δημοκρατικός λαϊκισμός. Ο λαϊκισμός ως στυλ και απόδοση - Σεκταριστικά, εθνικά ή θρησκευτικά πολιτικά κόμματα (π.χ. Κόμμα Shiv Sena, Κόμμα Novin του Ιράν). Δυναστικός λαϊκισμός - δυναστείες του Γκάντι, Μπούτο, Σου Κι, Τριντό, Μπους, Σουκάρνο, Ρατζαπάξα. Ολοκληρωτική μαζική δικτατορία - Φασιστική Ιταλία: Ναζιστική Γερμανία, Μπολσεβίκικη Ρωσία, Κομμουνιστική Κίνα, αυταρχική μαζική δικτατορία - Ίντι Αμίν, Ράφαελ Τρουτζίλο, Σάνι Αμπάχα, Ομάρ Αλ Μπασίρ, Ρόμπερτ Μουγκάμπε. Εκλογικός αυταρχισμός/καλοπροαίρετη δικτατορία - Λι Κουάν-Γιου, Μαχατίρ Μοχαμάντ, Παρκ Τσανγκ-Χι. Λαϊκισμός μετά την αλήθεια - Ντόναλντ Τραμπ, Ροντρίγκο Ντουτέρτε, Τζαίρ Μπολσονάρο. Αυταρχικός λαϊκισμός - Βίκτορ Ορμπάν, Τζάροσλαβ Καζίνσκι και ο ήπιος λαϊκισμός - Εμμάνουελ Μακρόν. Πιθανώς, η λίστα απέχει πολύ από το να είναι συναινετική και όχι μόνο ως προς το μέγεθός της. Πράγματι, αν ο δυναστικός λαϊκισμός, ο οποίος θεωρείται ως «μια εκλογική λατρεία που χτίζεται γύρω από την κληρονομημένη εξουσία μέσω αδελφικών, γονικών και συναισθηματικών δεσμών των εθνών», εξακολουθεί να υπάρχει σε ορισμένες περιοχές του κόσμου, φαίνεται πιο δύσκολο να αποδεχτεί κανείς την ύπαρξη καλοπροαίρετης δικτατορίας. Επιπλέον, ο λεγόμενος ήπιος λαϊκισμός και η αναφορά στον Εμμάνουελ Μακρόν μπορεί να οδηγήσει στο λάθος συμπέρασμα ότι όλοι οι πολιτικοί που καταγγέλλουν το πολιτικό σύστημα ως άδικο είναι λαϊκιστές.

Το παρόν άρθρο αναφέρεται και αναλύει ορισμένους λαϊκιστικούς μύθους και παρουσιάζει μια νέα τυπολογία της έννοιας η οποία βασίζεται σε πέντε κριτήρια: τη σχέση των λαϊκιστικών κομμάτων με το σύστημα, την κοινωνική θέση του λαϊκιστή ηγέτη, τον τρόπο που τα λαϊκιστικά κόμματα ορίζουν τον λαό και την ελίτ εντός των συνόρων των χωρών τους, τη χρήση του διαδικτύου ως την κύρια ή τη μοναδική πλατφόρμα για το λαϊκιστικό μήνυμα και τη σημασία των συνόρων ως όριο της έννοιας του λαού.

Μύθοι και Πλάνες

Για μεγάλο χρονικό διάστημα, πολλοί Πορτογάλοι μελετητές αρνούσαν να αποδεχτούν την ύπαρξη λαϊκισμού στην Πορτογαλία επειδή δεν προσμετρούσαν τον αριστερό τύπο. Για παράδειγμα, ο Zuquete (2019) επιβεβαίωσε ότι «για μένα, μέχρι στιγμής, δεν έχει εμφανιστεί ακόμη λαϊκιστικό κόμμα στην Πορτογαλία». Επιπλέον, πρόσθεσε ότι αυτή η κατάσταση οφείλεται στη σημασία ότι «το Κομμουνιστικό Κόμμα εξακολουθεί να είναι αρκετά ισχυρό»¹. Οι Silva & Salgado (2020) έγραψαν επίσης ένα κεφάλαιο με τίτλο «Γιατί όχι λαϊκισμός στην Πορτογαλία;» στο οποίο υπερασπίστηκαν ότι «ο λόγος του λαϊκισμού είναι παντού γύρω μας. Ωστόσο, μέχρι στιγμής η Πορτογαλία είναι μια από τις λίγες δυτικές χώρες που φαίνεται να έχει ξεφύγει από αυτό το παγκόσμιο πρότυπο» (σ. 251), αποδεικνύοντας «την αποτυχία του λαϊκισμού (λαϊκιστική ρητορική και λαϊκιστικές στρατηγικές) στην Πορτογαλία» (σ. 259) μεταξύ 2011 και 2015.

Ωστόσο, οι Silva & Salgado (2020) δεν αρνήθηκαν ξεκάθαρα την ύπαρξη αριστερών λαϊκιστικών κομμάτων στην Πορτογαλία εκείνη την περίοδο, καθώς ανέφεραν ότι «παρά τα υψηλά επίπεδα ανεργίας και τη βαθιά λαϊκή δυσαρέσκεια με τα μέτρα λιτότητας που επέβαλε η Τρόικα, η ψήφος των κομμουνιστών παρέμεινε ουσιαστικά αμετάβλητη – από 441.000 το 2011 σε 445.000 το 2015 – και συνολικά τα αριστερά κόμματα διαμαρτυρίας εξασφάλισαν μόνο 12 περισσότερες έδρες στο Κοινοβούλιο», δηλαδή «ο λαϊκισμός φαινομενικά πλήρωσε λιγότερα εκλογικά μερίσματα στην Πορτογαλία από ό,τι σε άλλες χώρες» (σ. 260).

Η προηγούμενη παράγραφος επισημαίνει τον μύθο ο οποίος θεωρεί τον λαϊκισμό ως ακροδεξιό φαινόμενο, παρά το γεγονός ότι ο Τάκης Παππάς τον είχε ήδη καταρρίψει πριν από μερικά χρόνια, καθώς και τον μύθο που θεωρεί τον λαϊκισμό μια «ισχνά επικεντρωμένη» (thin-centered) ιδεολογία, μια έννοια που ορίζεται από τον Freedon (1998) ως «μια που αυθαίρετα αποσπάται από ευρύτερα ιδεολογικά πλαίσια, με τη σκόπιμη αφαίρεση και αντικατάσταση εννοιών» και λόγω του αυθαίρετου, «η συνέπεια είναι μια δομική αδυναμία να προσφέρει σύνθετα εύρη επιχειρημάτων, επειδή πολλές αλυσίδες ιδεών θα περίμενε κανείς κανονικά να εκτείνονται από το γενικό και αφηρημένο στο συγκεκριμένο και πρακτικό, από τον πυρήνα στην περιφέρεια, καθώς και στην αντίστροφη κατεύθυνση, απλώς απουσιάζουν». Αυτό σημαίνει ότι μια αδύναμη ιδεολογία έχει «μια αναγνωρίσιμη μορφολογία, αλλά, σε αντίθεση με τις κανονικές, πιο

¹https://www.ulisboa.pt/sites/ulisboa.pt/files/public/europeias_ate_ao_momento_nao_surgiu_um_partido_populista_em_portugal.pdf.

περιορισμένη». Ωστόσο, οι Gidron & Bonikowski (2004, σ. 6) υπερασπίζονται ότι εάν ο λαϊκισμός οριστεί «ως μια ισχνά επικεντρωμένη ιδεολογία, μπορεί να βρεθεί σε ιδεολογικές διασπάσεις, συγχωνευμένες είτε με αριστερές είτε με δεξιές εκκλήσεις», και οι Noury & Roland (2020, σ. 424) δηλώνουν ότι ο λαϊκισμός μπορεί «να συμμαχήσει με κάθε είδους ιδεολογίες».

Για μένα, ο λαϊκισμός δεν είναι ιδεολογία παρά τη χρήση ιδεολογικών στοιχείων λαμβάνοντας υπόψη τη συγκυρία. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα «θα ήταν αδιανόητη μια κυβέρνηση συνασπισμού μεταξύ ενός κόμματος της ριζοσπαστικής αριστεράς (Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς - ΣΥΡΙΖΑ) και ενός κόμματος της εθνικιστικής δεξιάς (Ανεξάρτητοι Έλληνες - ANEΛ), πριν η οικονομική κρίση ανατρέψει το παλαιοκομματικό σύστημα» γιατί ο ΣΥΡΙΖΑ και οι ANEΛ υπερασπίζονται διαφορετικές ιδεολογίες. Ωστόσο, η συγκυρία επέτρεψε αυτή τη συμμαχία επειδή «μοιράζονταν την απόρριψη των συμφωνιών διάσωσης», και οι δύο επέκριναν την «υψηλού επιπέδου διαφθορά και τα κεκτημένα συμφέροντα που συνδέονταν με τα δύο πρώην μεγάλα κόμματα» (Tsatsanis et al., 2018, σ. 435).

Ο Παππάς εντόπισε και προσπάθησε να καταρρίψει έναν τρίτο μύθο σχετικά με την ύπαρξη στενής σχέσης μεταξύ λαϊκισμού και χαρισματικής ηγεσίας. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν είναι εντελώς ψευδές, επειδή πολλά λαϊκιστικά κόμματα έχουν δημοσιότητα στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ) κυρίως λόγω των ηγετών τους, όπως συμβαίνει με το Φιντέζ του Όρμπαν, το *National Rally* της Μαρίν Λε Πεν, το *Freedom Party* του Γκιρτ Γουίλντερς, τη Λέγκα του Σαλβίνι, και ούτω καθεξής. Επιπλέον, υπάρχουν αρκετές περιπτώσεις πρώην λαϊκιστών ηγετών που συνεχίζουν να είναι το κύρια πρόσωπα των κομμάτων τους μετά την αποχώρησή τους από την ηγεσία, όπως συμβαίνει με τον Μπέπε Γκριλο, τον συνιδρυτή του Κινήματος Πέντε Αστέρων, ή ακόμα και μετά τον θάνατό τους, όπως ήταν η περίπτωση του Ούγκο Τσάβες.

Κατά τη γνώμη μου, η άνοδος του λαϊκισμού απαιτεί και αντικειμενικές και υποκειμενικές συνθήκες και η ύπαρξη ενός χαρισματικού ηγέτη είναι μια από τις κύριες υποκειμενικές αιτίες, ενώ οι αντικειμενικές συνθήκες παραπέμπουν σε συγκυριακά και δομικά στοιχεία, δηλαδή την οικονομική κρίση, την άφιξη μεγάλων κυμάτων μεταναστών και προσφύγων, και την εμφάνιση φυγόκεντρων ή αυτονομιστικών δυνάμεων. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η άμεση σχέση μεταξύ της οικονομικής κρίσης και της ανόδου του λαϊκισμού είναι ένας κανόνας με πολλές εξαιρέσεις γιατί υπάρχουν αρκετές χώρες όπου η κρίση δεν άφησε βαθιά κοινωνικά θέματα, αλλά στις οποίες ο λαϊκισμός αυξάνεται, συγκεκριμένα η Γερμανία, όπου το *Alternative für Deutschland* (AfD) μετρά 9 έδρες στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, παρά τον επικριτικό ευρωσκεπτικισμό του, και 81 μέλη στο γερμανικό κοινοβούλιο, είναι το πρώτο κόμμα από την εποχή των Ναζί που παρακολουθείται στη Γερμανία. Μπορεί το κόμμα να αυτοπαρουσιάζεται ως εναλλακτική λύση, αλλά τα οικονομικά σκάνδαλα στα οποία εμπλέκονται πολλά από τα βασικά μέλη του, συγκεκριμένα η Αλίζ Βάιντελ, ο Γιοργκ Μόιτεν και η Φράουκε Πέτρι, δείχνουν διαφορετικά.

Επιπλέον, υπάρχουν κάποιες γειτονικές χώρες με παρόμοιες καταστάσεις, αλλά με εντελώς διαφορετική συμπεριφορά όσον αφορά τον ρόλο που διαδραματίζουν τα λαϊκιστικά κόμματα. Επίσης, θα πρέπει να υπολογίζουμε τον

χρόνο ως μεταβλητή. Για παράδειγμα, για μια μακρά περίοδο, «τα ακροδεξιά λαϊκιστικά κόμματα ήταν επιτυχημένα στη Δανία, αλλά αποτυχημένα σε μεγάλο βαθμό στη Σουηδία» (Rydgren, 2010, σ. 57). Ωστόσο, σύμφωνα με τον πιο πρόσφατο δείκτη αυταρχικού λαϊκισμού του Τιμπρό το 2019, ο τίτλος του οποίου είναι αρκετά ενδεικτικός: «Ο λαϊκισμός είναι σε άνοδο», «στη Σουηδία, οι Σουηδοί Δημοκρατικοί είχαν τις καλύτερες εκλογές από ποτέ και από το 12,9 τοις εκατό πήγαν στο 17,5 τοις εκατό». Επιπλέον, «αυξήθηκε η υποστήριξή τους σε κάθε εκλογική αναμέτρηση από την ίδρυση του κόμματος μέσω οκτώ διαδοχικών εκλογών». Και «δεν υπάρχει άλλο κόμμα στην Ευρώπη, ανεξαρτήτως πολιτικών πεποιθήσεων, που να έχει την ίδια επιτυχία». Εν τω μεταξύ, στη Δανία, το Δανικό Λαϊκό Κόμμα (DF) «είχε πολύ σταθερές δημοσκοπήσεις μέσα από τέσσερα χρόνια υποστήριξης της κεντροδεξιάς κυβέρνησης»².

Συνοψίζοντας, πιθανώς ο πιο επικίνδυνος μύθος σχετικά με τον λαϊκισμό είναι αυτός που υπερασπίζεται ότι η αντιπροσωπευτική δημοκρατία απέτυχε και ότι η ανελεύθερη δημοκρατία πρέπει να την αντικαταστήσει. Πράγματι, ο ρόλος που διαδραματίζουν τα κατεστημένα λαϊκιστικά κόμματα, ανεξάρτητα από τον τρόπο του λαϊκισμού, αποδεικνύει ότι ο λαϊκισμός είναι μάλλον το πρόβλημα παρά η λύση ή, σύμφωνα με την έρευνα των Mounk & Kyle (2018), «οι λαϊκιστικές κυβερνήσεις έχουν μεγάλη διαφθορά, έχουν διαβρώσει τα ατομικά δικαιώματα, και προκαλεί σοβαρή ζημιά στους δημοκρατικούς θεσμούς». Πριν από μερικά χρόνια, ο Pinto (2017b, σ. 106) προσδιόρισε τρεις θέσεις σχετικά με τη σχέση μεταξύ λαϊκισμού και δημοκρατίας: 1) ο λαϊκισμός ως απειλή για τη δημοκρατία, 2) ο λαϊκισμός ως χρήσιμος για την αναζωογόνηση και τη βελτίωση του δημοκρατικού συστήματος, και 3) ο λαϊκισμός ως ούτε καλός ούτε κακός.

Η *Blog team* (2017)³ συγκέντρωσε πέντε απόψεις σχετικά με το θέμα και κατέληξε σε ένα αρκετά παρόμοιο συμπέρασμα. Στην πραγματικότητα, σύμφωνα με τον Zsolt Enyedi, «ο λαϊκισμός είναι πράγματι απειλή για τη δημοκρατία – και η θετική του διάσταση είναι μάλλον αδύναμη», ενώ η Ruth Wodak θεωρεί ότι μόνο «τα δεξιά λαϊκιστικά κόμματα αποτελούν σαφείς βραχυπρόθεσμους και μακροπρόθεσμους κινδύνους», και η Chantal Mouffe υπερασπίζεται ότι «ο μόνος τρόπος για να σωθεί η δημοκρατία είναι η προώθηση ενός «προοδευτικού λαϊκισμού»», δηλαδή ενός αριστερού λαϊκισμού. Οι δηλώσεις των Wodak και Mouffe δείχνουν μια άλλη θέση μεταξύ των μελετητών, η οποία υπερασπίζεται ότι υπάρχει ένας καλός λαϊκισμός που αντιτίθεται σε έναν κακό.

Επιπλέον, ο John Fitzgibbon βεβαιώνει ότι «οι λαϊκιστές δεν είναι αντιδημοκρατικοί, είναι αντιφιλελεύθεροι δημοκρατικοί», και ο Γιάννης Σταυρακάκης συμβουλεύει ότι «ο αντιλαϊκισμός μπορεί να είναι η πραγματική απειλή για τη δημοκρατία». Για μένα, η πολιτική συμπεριφορά των λαϊκιστικών κομμάτων, τόσο των δεξιών όσο και των αριστερών, από την έλευση τους στην εξουσία αποδεικνύει ότι η πρώτη θέση πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη. Ο Malreddy και συνεργάτες (2020, σ. 3) παραθέτουν τον Molloy (2018) και υπερασπίζονται ότι «από τη στιγμή που βρίσκονται στην εξουσία, οι λαϊκιστές ηγέτες ξεκινούν μια «μόνιμη εκστρατεία» για να αποδείξουν στους ψηφοφόρους και τους ακολούθους τους ότι δεν συμμαχούν με το κατεστημένο». Το πρόβλημα

²<https://populismindex.com/report/>.

³<https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2017/07/24/is-populism-really-a-threat-to-democracy/>.

είναι ότι η καμπάνια τους οδηγεί στη διαμόρφωση ενός νέου μοντέλου από πάνω προς τα κάτω. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ο Larry Diamond (2017) υποστηρίζει ότι ο λαϊκισμός «μπορεί, τουλάχιστον, να απειλήσει τις φιλελεύθερες δημοκρατίες -αυτές που υποστηρίζουν τα υψηλότερα δημοκρατικά πρότυπα για την προστασία των πολιτικών ελευθεριών- όταν οι λαϊκιστές απορρίπτουν την έννοια του πλουραλισμού και ασπάζονται τον πολιτιστικό αποκλεισμό» και ο Jan-Werner Müller υποστηρίζει ότι «τα ανελεύθερα στοιχεία του λαϊκισμού αποτελούν στην πραγματικότητα απειλές για τη δημοκρατία» (Liddiard, 2019, σ. 2).

Προς Μια Νέα Τυπολογία

Αφού αναφέρθηκα σε μερικές από τις πιο γνωστές τυπολογίες, εδώ θα παρουσιάσω την πρότασή μου με βάση πέντε κριτήρια: τη σχέση των λαϊκιστικών κομμάτων με το σύστημα, την κοινωνική θέση του λαϊκιστή ηγέτη, τον τρόπο που τα λαϊκιστικά κόμματα ορίζουν τον λαό και την ελίτ εντός των συνόρων των χωρών τους, τη χρήση του διαδικτύου ως την κύρια ή τη μοναδική πλατφόρμα για το λαϊκιστικό μήνυμα, και τη σημασία των συνόρων ως όριο της έννοιας του λαού.

Σύμφωνα με το πρώτο κριτήριο, θεωρώ δύο τύπους λαϊκισμού: το αντισυστημικό και το συστημικό, με το δεύτερο να αποτελείται από δύο επίπεδα λόγω της θέσης του λαϊκιστικού κόμματος ως κατεστημένο ή στην αντιπολίτευση. Οι Kyle & Gultchin (2018, σ. 15) αναφέρουν ότι «όλες οι μορφές λαϊκισμού τείνουν να είναι κατά του κατεστημένου». Ωστόσο, τα αντικαθεστωτικά λαϊκιστικά κόμματα έχουν τα δικά τους χαρακτηριστικά επειδή «η σύγκρουση είναι πρωτίστως με τις ελίτ του κατεστημένου παρά με οποιαδήποτε συγκεκριμένη εθνική ή κοινωνική ομάδα», δηλαδή «για τους λαϊκιστές κατά του κατεστημένου, οι αγνοί άνθρωποι είναι οι έντιμοι, οι σκληρά εργαζόμενοι πολίτες που θηρεύονται από ένα κράτος που διοικείται από ελίτ που εξυπηρετεί ειδικά συμφέροντα, και αυτές οι ελίτ είναι ο πρωταρχικός εχθρός του λαού». Αυτή η έννοια της ελίτ βοηθά να κατανοήσουμε ότι «αυτή η παραλλαγή του λαϊκισμού έχει συχνά συνδυαστεί με μια οικονομική σχέση με τον φιλελευθερισμό της αγοράς», εξηγώντας τις κύριες θέσεις της ενάντια στην πανταχού παρουσία και τη συνακόλουθη παρέμβαση του κράτους σε όλους σχεδόν τους τομείς της πολιτικής, κοινωνικής και κυρίως οικονομικής ζωής.

Τα αντισυστημικά λαϊκιστικά κόμματα, από την πρώτη στιγμή, τοποθετούνται στο περιθώριο του συστήματος, διεκδικώντας ακόμη και εκλογές, θυματοποιούνται και κατηγορούν το σύστημα ότι προετοιμάζει τους εκλογικούς κανόνες που ωφελούν τα κυρίαρχα κόμματα. Ωστόσο, όταν φτάσουν στην εξουσία, μόνα τους ή σε συνασπισμό, συνεχίζουν να καταγγέλλουν το παλιό σύστημα ως στρατηγική για την εφαρμογή ενός νέου μοντέλου σύμφωνα με τα συμφέροντά τους, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, στην Ουγγαρία όπου ο Όρμπαν αντικαθιστά την αντιπροσωπευτική δημοκρατία με τη λεγόμενη ανελεύθερη δημοκρατία, συγκεντρώνοντας όλη την εξουσία στα χέρια του, μη σεβόμενος την παραδοσιακή διάκριση των εξουσιών, δηλαδή την ανεξαρτησία των δικαστηρίων, και ελέγχοντας όλα τα κύρια ΜΜΕ μέσω της ίδρυσης του Ιδρύματος Τύπου και

Μέσων Ενημέρωσης της Κεντρικής Ευρώπης (KESMA) που συγκεντρώνει τα δικαιώματα ιδιοκτησίας περισσότερων από 470 διαφορετικών ουγγρικών μέσων ενημέρωσης.

Σε ό,τι αφορά το δεύτερο κριτήριο, μπορεί κανείς να εντοπίσει δύο τρόπους, επειδή ο λαϊκισμός δεν είναι πάντα ένα κίνημα από κάτω προς τα πάνω. Πράγματι, υπάρχουν αρκετές περιπτώσεις στις οποίες ένα μέρος της μη κυβερνητικής ελίτ, δηλαδή της οικονομικής, αποφασίζει ότι είναι η στιγμή να φτάσει στην εξουσία και να αναλάβει τον ρόλο της διακυβέρνησης. Είναι ο λεγόμενος πλουτολαϊκισμός και ο Ντόναλντ Τραμπ μπορεί να επισημανθεί ως το καλύτερο παράδειγμα γιατί κατά τη διάρκεια της προεκλογικής του εκστρατείας χρησιμοποιούσε λαϊκιστικά σλόγκαν κατηγορώντας την πολιτική ελίτ, κρύβοντας όμως πάντα ότι ανήκε και αυτός στην ελίτ.

Όσον αφορά το τρίτο κριτήριο, τον τρόπο με τον οποίο τα λαϊκιστικά κόμματα ορίζουν τον λαό και την ελίτ εντός των συνόρων των χωρών τους, αποδέχομαι εν μέρει την πρόταση των Kyle & Gultchin (2018), αλλά αποσύροντας μια κατηγοριοποίηση και προσθέτοντας μια νέα. Έτσι, προτείνω μια τυπολογία τριών κλάδων: πολιτισμικός ή ταυτοτικός, κοινωνικοοικονομικός, και ψηφιακός λαϊκισμός, που ονομάζεται επίσης 2.0.

Τα πολιτισμικά λαϊκιστικά κόμματα αντιλαμβάνονται τους αληθινούς ανθρώπους ως «μόνο μέλη μιας γηγενούς ομάδας» και, ενώ είναι του κατεστημένου, εμποδίζουν ή διαταράσσουν «νεοεισερχόμενους ή πολιτισμικά ξένους» ισχυριζόμενοι ότι «αποτελούν απειλή για το έθνος-κράτος» (Kyle & Gultchin, 2018, σ. 14). Έτσι, ο πολιτισμικός λαϊκισμός χρησιμοποιεί συχνά κάποια στοιχεία της εθνικιστικής ιδεολογίας και υιοθετεί ξενοφοβικές και ρατσιστικές συμπεριφορές, προσπαθώντας να διατηρήσει την αγνότητα του λαού και αποφεύγοντας κάθε εθνοτικό ή θρησκευτικό μείγμα. Αυτός ο τρόπος λαϊκισμού εμφανίζεται συνήθως όταν ένα ακροδεξιό λαϊκιστικό αντισυστημικό κόμμα γίνεται ισχύον/κατεστημένο, όπως συνέβη, για παράδειγμα, με το Φιντέξ στην Ουγγαρία και το PiS στην Πολωνία.

Σε ό,τι αφορά τον κοινωνικοοικονομικό λαϊκισμό, ο Tsatsanis κ.ά (2018, σ. 429) ανέλυσαν τον λαϊκισμό και απέδειξαν ότι «η σχέση μεταξύ χαμηλών επιπέδων εκπαίδευσης και απασχόλησης στο δημόσιο τομέα με λαϊκιστικές συμπεριφορές υποστηρίζει τη θέση ότι οι λεγόμενοι «χαμένοι της παγκοσμιοποίησης» είναι πιο πιθανό να υιοθετήσουν λαϊκιστικές κοσμοθεωρίες ως αντίδραση στις μειούμενες πιθανότητες ζωής τους σε έναν παγκοσμιοποιούμενο κόσμο», δηλαδή οι αγνοί άνθρωποι είναι τα θύματα της παγκοσμιοποίησης.

Σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου ως κύριας ή μοναδικής πλατφόρμας για το λαϊκιστικό μήνυμα, σε αντίθεση με τους προηγούμενους τύπους, εμφανίζεται ο ψηφιακός λαϊκισμός ή λαϊκισμός 2.0, ο χαρακτηρισμός που δημιουργήθηκε από τον Πάολο Γκερμπάουντο το 2014, στο κεφάλαιο «Λαϊκισμός 2.0: Ο Ακτιβισμός των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης, ο Γενικός Χρήστης του Διαδικτύου και η Διαδραστική Άμεση Δημοκρατία» του βιβλίου: *Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης, Πολιτική και Κρατικές Διαμαρτυρίες, Επαναστάσεις, Ταραχές, Έγκλημα και Αστυνόμευση στην Εποχή του Facebook, του Twitter και του YouTube*.

Σύμφωνα με αυτόν τον τρόπο λαϊκισμού, ο λαός αποτελείται από αυτούς που συνδέονται μέσω του διαδικτύου, και το Κίνημα Πέντε Αστέρων αποτελεί το

καλύτερο παράδειγμα παρά την εστίαση του Γκερμπάουντο στην ελληνική Χρυσή Αυγή. Στη μελέτη περίπτωσής του, ο Γκερμπάουντο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «τα μέσα κοινωνικής διαδικτύωσης, λοιπόν, μέσω λογαριασμών μελών του κόμματος που προσπαθούν καθημερινά να δημιουργήσουν μια οικειότητα, μπορούν να γίνουν ένα όργανο της ευρύτερης εμβέλειας των Ναζί τόσο για την αποδιάρθρωση όσο και για την κατάληψη της φιλελεύθερης εξουσίας και του κρατικού μηχανισμού στην υπάρχουσα μορφή του». Μερικά χρόνια αργότερα, ο Gerbaudo (2018) θα επαναλάμβανε το ίδιο συμπέρασμα υποστηρίζοντας ότι «η αντιστοιχία μεταξύ των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και της λαϊκιστικής πολιτικής προέρχεται από τον τρόπο με τον οποίο οι δυνατότητες μαζικής δικτύωσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, την εποχή ενός «μαζικού ιστού» που περιλαμβάνει δισεκατομμύρια ανθρώπους σε όλο τον κόσμο, παρέχουν ένα κατάλληλο μέσο για τη μαζική πολιτική και τις εκκλήσεις στους ανθρώπους που είναι ευάλωτοι σε λαϊκισμό».

Σήμερα, τα κυρίαρχα κόμματα μεταναστεύουν επίσης στο διαδίκτυο, διατηρώντας όμως την προηγούμενη λογική, ενώ τα ψηφιακά λαϊκιστικά κόμματα θεωρούν τον ιστό το κύριο ή σχεδόν μοναδικό μέσο επικοινωνίας τους, δημιουργώντας μια ψηφιακή δημοκρατία που είναι κοντά σε ένα δημοψηφιστικό μοντέλο. Ο Nadal (2021) ανέλυσε τη στρατηγική του ισπανικού αριστερού λαϊκιστικού κόμματος «Ποδέμος» και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «η συμμετοχική υπόσχεση των ψηφιακών κομμάτων συχνά εκφυλιζόταν σε δημοψήφισμα 2.0», αποδεικνύοντας ότι το «Ποδέμος» έφτιαξε ένα «έργο για να μετατρέψει τη ευρεία δημόσια δυσαρέσκεια σε πολιτική εξουσία — ένα έργο που, όπως κάνει συνήθως ο λαϊκισμός, περιλάμβανε τη χρήση δημοψηφιστικών δεσμών και, ως εκ τούτου, ήταν σε αντίθεση με την υπόσχεση προώθησης της συμμετοχικής δημοκρατίας». Σε αυτό το πλαίσιο, ο Momos (2018, σ. 69) εξηγεί την εμφάνιση αυτού του τύπου λαϊκισμού λαμβάνοντας υπόψη ότι «ο απλός λαός έχει μετατραπεί σε γενικούς χρήστες του διαδικτύου και η άμεση δημοκρατία έχει γίνει δημοκρατία 2.0». Έτσι, η «δημοκρατία 2.0 ορίζει ένα δημοκρατικό έργο που κάνει χρήση των διαδραστικών χαρακτηριστικών του δικτύου 2.0, όπως το «μου αρέσει»-likes, τα σχόλια-comments και το μοιράζομαι-share», και «αυτά τα χαρακτηριστικά υιοθετούνται ως μέσα μιας μόνιμης διαβούλευσης, μιας δημοψηφιστικής κυβερνοδημοκρατίας», από τη στιγμή που «βασίζονται στην αρχή του «ένα «μου αρέσει», μία ψήφος», και η λεγόμενη ψηφιακή δημοκρατία έκανε εφικτό τον λαϊκισμό 2.0».

Επιστρέφοντας στον κοινωνικοοικονομικό λαϊκισμό, «οι αγνοί άνθρωποι ανήκουν σε μια συγκεκριμένη κοινωνική τάξη» (Kyle & Gultchin, 2018, σ. 14), δηλαδή τα εξαπατημένα μέλη της εργατικής τάξης, οι αριστεροί. Αυτοί που, παρότι είναι υπεύθυνοι για την παραγωγή, είναι υποχρεωμένοι να ζουν με χαμηλούς μισθούς και υπό την απειλή ανεργίας. Πολλά αριστερά λαϊκιστικά κόμματα, όπως το ισπανικό Ποδέμος, το Πορτογαλικό Αριστερό Μπλοκ και το ελληνικό Σύριζα ανήκουν σε αυτό το είδος λαϊκισμού.

Καθώς οι αναφερόμενοι συγγραφείς θεωρούν ότι ο αγνός λαός «μπορεί να ξεπεράσει τα εθνικά σύνορα» (σ. 13), αυτό οδηγεί στο πέμπτο κριτήριο και σε έναν νέο τύπο λαϊκισμού: τον διακρατικό ή τον πολιτισμικό. Αυτός ο τύπος εξηγεί όχι μόνο τις προσπάθειες του Στιβ Μπάνον να δημιουργήσει μια ευρωπαϊκή

ακροδεξιά λαϊκιστική κατάρρευση σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και το *DIEM 25 Project*, με επικεφαλής τον πρώην υπουργό Οικονομικών της Ελλάδας, Γιάννη Βαρουφάκη, που προσπαθεί να εμπλέξει τα αριστερά λαϊκιστικά κόμματα. Και στις δύο περιπτώσεις, οι αγνοί άνθρωποι ξεφεύγουν από τα σύνορα κάθε χώρας όπως συμβαίνει και όταν προστίθεται το θρησκευτικό στοιχείο, όπως συμβαίνει στην Τουρκία. Πράγματι, σύμφωνα με τους Yilmaz & Shakil (2021), «τα άκρως πολιτικοποιημένα, οθωμανικά θέματα του *Ertugrul Ghazi*, μιας τουρκικής τηλεοπτικής σειράς, είναι μια εκδήλωση της επιθυμίας της Τουρκίας να επεκτείνει τα πολιτισμικά της σύνορα» και αντιπροσωπεύει μια μορφή διακρατικού λαϊκισμού επειδή «απεικονίζει τους Τούρκους ως πρωταγωνιστές που ασχολούνται με σύγχρονα πολιτικά ζητήματα, «ξεκαθαρίζοντας» λογαριασμούς με τους εχθρούς τους καθώς ασκούν την πίστη του Ισλάμ», όντας σίγουροι ότι «αυτά τα ιδανικά διευκολύνουν την οικοδόμηση μιας διακρατικής λαϊκιστικής πολιτισμικής ταυτότητας που ξεπερνά τον εθνικισμό». Έτσι, «η σειρά αυτή και τα θέματά της έχουν απήχηση στην πακιστανική εκδοχή του ισλαμιστικού λαϊκισμού». Επιπλέον, «σε εγχώριο επίπεδο, το *Ertugrul Ghazi* έχει κάνει την πακιστανική και την τουρκική κουλτούρα συνώνυμες» και «αυτή η διείδυση του πολιτισμικού λαϊκισμού είναι εγκάρσια»⁴.

Ο διακρατικός λαϊκισμός δεν είναι ουτοπία. Είναι ήδη πραγματικότητα γιατί υπάρχει και, σύμφωνα με τον De Cleen και συνεργάτες (2020), αντιμετωπίζει δυσκολίες, αλλά έχει και δυνατότητες. Ο Möller (2021, σσ. 2-3) ενισχύει επίσης αυτό το σημείο, αναφέροντας ότι «οι διακρατικοί λαϊκισμοί παραμένουν μπλεγμένοι σε μια βασική αντινομία» επειδή «από τη μία πλευρά, είναι δυνατό να αντιμετωπιστούν κρίσιμες κοινωνικές διαίρεσεις επικαλούμενοι έναν διεθνή λαό» ενώ «από την άλλη πλευρά, το πολιτικό σύστημα στη διεθνή σφαίρα έχει -μέχρι τώρα- συνταγματοποιηθεί με τρόπο που προνομιάζει τις εθνικιστικές επικλήσεις και, ως εκ τούτου, καθιστά δύσκολη την άσκηση διακρατικής πολιτικής», αλλά η αντινομία «μπορεί να μην είναι απαραίτητα ένδειξη αδυναμίας».

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι ο πολιτισμικός ή διακρατικός λαϊκισμός είναι αρκετά διαφορετικός από τον διεθνή λαϊκισμό. Στην πραγματικότητα, στον διεθνή λαϊκισμό υπάρχει μια ένωση λαϊκιστικών κομμάτων που ανήκουν σε διαφορετικές χώρες, αλλά κάθε λαϊκιστικό κόμμα παρουσιάζεται μόνο ως ο λαός της χώρας του, ενώ στον διακρατικό λαϊκισμό, ο λαός ανήκει σε διαφορετικές χώρες. Έτσι, όταν οι McDonnell & Werner (2020) ανέλυσαν «θέσεις πολιτικής, δεδομένα ψηφοφορίας και συνεντεύξεις που διεξήχθησαν επί τρία χρόνια με ανώτερα στελέχη από δεκατέσσερα ριζοσπαστικά δεξιά λαϊκιστικά κόμματα και τους εταίρους τους», θα πρέπει να μιλάμε για διεθνή και όχι για διακρατικό λαϊκισμό, επειδή, για παράδειγμα, η Μαρίν Λε Πεν δέχτηκε να ανήκει σε μια λαϊκιστική ευρωπαϊκή κοινοβουλευτική ομάδα, αλλά, παρόλο που μοιράζεται κοινά οράματα με τους ξένους συμμάχους της, παρουσιάζεται πάντα ως η φωνή του γαλλικού λαού, και το ίδιο συμβαίνει με τους ηγέτες άλλων λαϊκιστικών κομμάτων.

⁴<https://www.populismstudies.org/transnational-islamist-populism-between-pakistan-and-turkey-the-case-of-dirilis-ertugrul/>.always.

Συνοψίζοντας, και χρησιμοποιώντας τον De Cleen (2017) ως την πηγή που παρατίθεται από τον Moller (2021, σσ. 3-4), «ο διεθνής λαϊκισμός μπορεί να παρατηρηθεί όταν οι πράκτορες συντονίζουν τις ενέργειές τους και εγείρουν κοινές πολιτικές διεκδικήσεις στη διεθνή σφαίρα τονίζοντας την σοβαρότητα των αντίστοιχων εθνικών τους λαών έναντι των ελίτ, ενώ ο διακρατικός λαϊκισμός «ορίζεται από ένα παραβατικό κίνημα που υπερνικά την εξάρτηση από έναν εθνικό λαό» και «απευθύνεται σε έναν «διακρατικό λαό-αδικημένο ως πολιτικό αντικείμενο που υπερβαίνει τα όρια του έθνους-κράτους, αντί να ορίζει απλώς τους ανθρώπους ενός συγκεκριμένου έθνους ως αδικημένους» (De Cleen 2017, σ. 355).

Συμπέρασμα

Σκοπός αυτού του άρθρου ήταν να θίξει το θέμα του λαϊκισμού, όσον αφορά τον ορισμό, τους μύθους και την τυπολογία. Επιπλέον, έγινε προσπάθεια να προταθεί μια νέα τυπολογία βασισμένη σε πέντε κριτήρια. Προφανώς, αυτή η τυπολογία χρησιμοποιεί στοιχεία προηγούμενων τυπολογιών και αναμιγνύει μερικά από αυτά ενώ προτείνει και νέα χαρακτηριστικά. Το κύριο συμπέρασμα είναι ότι ο λαϊκισμός θα συνεχίσει να είναι ένα είδος «παπουτσιού της Σταχτοπούτας», επειδή το μόνο κοινό στοιχείο για όλους τους μελετητές είναι η ύπαρξη μιας μάχης μεταξύ του «αγνού λαού» και της «διεφθαρμένης ελίτ». Όλα τα άλλα χαρακτηριστικά, ξεκινώντας από τον ορισμό των «αγνών ανθρώπων» και της «διεφθαρμένης ελίτ», εξαρτώνται από το όραμα των μελετητών.

Είναι επίσης αξιοσημείωτο να παραδεχτούμε ότι η προτεινόμενη τυπολογία, καθώς και τα κριτήριά της, απέχουν πολύ από το συναινετικό γιατί ένα λαϊκιστικό κόμμα μπορεί να ταιριάζει με τα χαρακτηριστικά περισσότερων του ενός τύπου λαϊκισμού. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας του 2016, υπήρξε μια στενή σχέση μεταξύ των κύριων λαϊκιστικών ιδεών και των σχολίων του Τραμπ. Έτσι, η ιδέα κατά του κατεστημένου μπορούσε να βρεθεί στο σύνθημα «drain the swamp» και «lock her up» αναφερόμενος στη Χίλαρι Κλίντον, και ο πολιτισμικός λαϊκισμός ήταν παρών στα «building a big beautiful wall» και «make America great again». Επιπλέον, καθώς το Τουίτερ ήταν ο κύριος τρόπος επικοινωνίας του Τραμπ, ο λαϊκισμός του μπορεί επίσης να χαρακτηριστεί ως ψηφιακός.

Συνοψίζοντας, πιστεύω ότι αυτό το άρθρο μπορεί να είναι χρήσιμο για μια λαϊκιστική προσέγγιση επειδή «μεταξύ 1990 και 2018, ο αριθμός των λαϊκιστών στην εξουσία σε όλο τον κόσμο έχει αξιοσημείωτα πενταπλασιαστεί, από τέσσερις σε είκοσι» (Kyle & Gultchin, 2018, σ. 4), και τα λαϊκιστικά κόμματα, που κάποτε ήταν κατεστημένο, «είναι εξαιρετικά εξειδικευμένα στο να παραμένουν στην εξουσία και αποτελούν οξύ κίνδυνο για τους δημοκρατικούς θεσμούς» (Mounk & Kyle, 2018).

Βιβλιογραφία

- Berlin, I. (1968). To Define Populism. In *The Isaiah Berlin Virtual Library*, 1-19. <https://berlin.wolf.ox.ac.uk/lists/bibliography/bib111bLSE.pdf>
- De Cleen B. (2017). Populism and Nationalism. In I. C. Kaltwasser, P. Taggart, P. Espejo, et al. (eds.), *The Oxford Handbook of Populism*, 342-362. Oxford/New York: Oxford University Press.
- De Cleen, B., Moffitt, B., Panayotu, P. Stavrakakis, Y. (2020). The Potentials and Difficulties of Transnational Populism: The Case of the Democracy in Europe Movement 2025 (DiEM25). *Political Studies* 68(1): 146-166.
- Diamond, L. (2017). When Does Populism Become a Threat to Democracy? Paper for *Freeman Spogli Institute for International Studies Conference on Global Populisms, Stanford University*, 3-4 November 2017.
- Freeden, M. (1998). Is Nationalism a Distinct Ideology? *Political Studies* XLVI: 748-765.
- Gerbaudo, P. (2014). Populism 2.0: Social Media Activism, the Generic Internet User and Interactive Direct Democracy. In D. Trotter, C. Fuchs (eds.), *Social Media, Politics and the State Protests, Revolutions, Riots, Crime and Policing in the Age of Facebook, Twitter and YouTube*. New York: Routledge.
- Gerbaudo, P. (2018). Social Media and Populism: An Elective Affinity? *Media, Culture & Society* 40(5): 745-753.
- Gidron, N., Bonikowski, B. (2004). *Varieties of Populism: Literature Review and Research Agenda*. Weatherhead Center for International Affairs, Harvard University, Working Paper 13-0004.
- Kyle, J., Gultchin, L. (2018). *Populism in Power Around the World*. Tony Blair Institute for Global Change.
- Laclau, E. (2005). *On Populist Reason*. London/New York: Verso.
- Liddiard, P. (2019). *Is Populism Really a Problem for Democracy?* Wilson Center, History and Public Policy Program, Occasional Paper.
- Malreddy, P., Purakayastha, A., Heidemann, B. (2020). Discoursing Populism: Types, Typologies and Contexts. *Kairos: A Journal of Critical Symposium* 5(1).
- McDonnell, D., Werner, A. (2020). *International Populism. The Radical Right in the European Parliament*. Oxford: Oxford University Press.
- Möller, T. (2021). Transnational Populism in Context: The UN, the EU, and Beyond. In P. Blokker (ed.), *Imagining Europe, Transnational Contestation and Civic Populism*, 271-301. Palgrave Studies in European Political Sociology.
- Momoc, A. (2018). Populism 2.0, Digital Democracy and the New “Enemies of the People”. *Communication Today* 9(1): 58-76.
- Mounk, Y., Kyle, J. (2018). *What Populists Do to Democracies*. The Atlantic. <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2018/12/hard-data-populism-bolsonaro-trump/578878/>.
- Nadal, L. (2021). Populism and Plebiscitarianism 2.0: How Podemos Used Digital Platforms for Organization and Decision-making, *New Media & Society*. <https://doi.org/10.1177/14614448211038763>.
- Noury, A., Roland, G. (2020) Identity Politics and Populism in Europe. *Annual Review of Political Science* 23: 421-439.
- Pappas, T. (2013). Analysis by Takis Pappas. In I. Durant, D. Cohn-Bendit (eds.), *The Rise of Populism and Extremist Parties in Europe*, 28-30. Bruxelles: The Spinelli Group.
- Pinto, J. (2017a). Populism, is it Democracy’s Bastard or Twin? The Case of the European Union. *Chinese Political Science Review* 2: 328-344.

- Pinto, J. (2017b). *Populismo e Democracia. Dinâmicas Populistas na União Europeia*. Lisbon: Sílabo.
- Postel, C. (2019). *Populism as a Concept and the Challenge of U.S. History*. Institut des Amériques.
- Rydgren, J. (2010). Radical Right-wing Populism in Denmark and Sweden: Explaining Party System Change and Stability. *SAIS Review* 30(1): 57-71.
- Scott, R. (2017). *Nothing to Fear but Fear Itself?* London: DEMOS.
- Silva, F., Salgado, S. (2020). Why No Populism in Portugal? In M. Lobo, F. Silva, J. Zuquete (eds.), *Changing Societies: Legacies and Challenges*, vol. ii. Citizenship in Crisis, 249-268. Lisbon: Imprensa de Ciências Sociais.
- Taggart, P. (2003). The Populist Turn in the Politics of the New Europe. In *8th Biannual International Conference of the European Union Studies Association Conference*. Nashville.
- Tsatsanis, E., Andreadis, I., Teperoglou, E. (2018). Populism from Below: Socio-economic and Ideological Correlates of Mass Attitudes in Greece. *South European Society and Politics* 23(4): 429-450.
- Tushnet, M. (2019). Varieties of Populism. *German Law Journal* 20: 382-389.
- Yilmaz, I., Shakil, K. (2021). *Transnational Islamist Populism Between Pakistan and Turkey: The Case of Dirilis-Ertugrul*. <https://www.populismstudies.org/transnational-islamist-populism-between-pakistan-and-turkey-the-case-of-dirilis-ertugrul/>.

Myths, Fallacies, and Realities of Populism: Towards a New Typology

José Filipe Pinto
Professor
Lusofona University, Portugal

Since the middle of the nineteenth century, when Herzen created the word in Tsarist Russia, populism remains as a sort of Cinderella's shoe or Teumessian fox never destined to be caught. In fact, almost all scholars refuse and criticize the existing definitions as strategy for presenting their own meaning of the concept. Thus far, the conceptual ambiguity leads to myths and fallacies about populism. This paper aims at revisiting some of the myths that have already been debunked, namely by Takis Pappas. Moreover, it presents new myths and fallacies at a time when, in an increasing number of countries, populism is no longer content with Canovan's image of being the shadow of democracy. Finally, the paper proves that the phenomenon should be regarded through new lenses because the dividing line between the left and the right side of the political spectrum is not enough to grasp the sense of populism, and a new typology of populism is required. This typology, based on several meanings of the people and the elite, comprises seven modalities of populism: anti-system or anti-establishment, bottom-top, top-bottom or plutopopulism, socioeconomic, cultural or identitarian, digital or 2.0., and transnational or civilizational.

Keywords: *populism, myths, fallacies, typology*